

TÜRK DÜNYASI UYGULAMA ve ARAŞTIRMA MERKEZİ HALK SAĞLIĞI DERGİSİ

DÜNYADA TÜTÜN KONTROL UYGULAMALARININ KÜRESEL ÖLÇEKTE DEĞERLENDİRİLMESİ

Seval Çalışkan¹, Selma Metintaş¹

¹-Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı

Nasıl atıf yaparım;

Çalışkan S, Metintaş S. Dünyada Tütün Kontrol Uygulamalarının Küresel Ölçekte Değerlendirilmesi. Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Halk Sağlığı Dergisi. 2018; 3(1),32-41.

DÜNYADA TÜTÜN KONTROL UYGULAMALARININ KÜRESEL ÖLÇEKTE DEĞERLENDİRİLMESİ

Seval Çalışkan¹, Selma Metintaş¹

1-Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı

Özet

Tütün ve tütün ürünleri kullanımı nedeniyle 20'nci yüzyılda 100 milyon kişi hayatını kaybetmiştir. Tütün salgını engellenemezse 21'inci yüzyılda 1 milyar kişinin ölmesi beklenmektedir. Dünya Sağlık Örgütü bu tehlike kapsamında 2003 yılında "Tütün Kontrol Çerçeve Sözleşmesi"ni, 2008 yılında da "MPOWER paketi"ni gündeme getirmiştir. MPOWER uygulamaları zaman içinde aynı başarıyı göstermemekle birlikte, başlangıçta 200 milyon insanı kapsarken, 2016 yılında 3,5 milyar insanı kapsar hale gelmiştir. MPOWER paketinin uygulanmasıyla beraber birçok ülkede tütün kontrolünde ilerleme kaydedilmiştir. İlerlemenin daha geniş kapsamlı ve güçlü olabilmesi için uygulamalar geliştirilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır.

Anahtar kelimeler: tütün, kontrol programları, MPOWER

GLOBAL ASSESSMENT OF TOBACCO CONTROL IMPLEMENTATIONS

Abstract

In the 20th century 100 million people died due to the use of tobacco and products. It is expected the failure in prevention and control programmes may cause the death of 1 billion people in the 21st century. "Tobacco Control Framework Convention" in 2003 and the "MPOWER package" in 2008 are the hot topics determined by WHO to take attention about this threat. Although the level of success of MPOWER implementations are not stable in the period since it is developed, initially encompassing 200 million people, the implementations managed to reached 3.5 billion people in 2016. The implementations of the MPOWER package helped and made progress in most countries about tobacco control and should be improved for comprehensive and stronger effect.

Key words: tobacco, control programmes, MPOWER

Yazışma Adresi: Seval Çalışkan, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı A.D., Eskişehir, Türkiye

e-posta: sevalclskn@gmail.com

Geliş tarihi: 06.10.2017, Kabul tarihi: 05.01.2018

Giriş

Dünyada 15 yaş üzeri nüfusta 1,2 milyar kişi tütün kullanmaktadır [1]. Sigara içenlerin üçte ikisi Çin, Hindistan, Endonezya, Rusya, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Japonya, Brezilya, Bangladeş, Almanya ve Türkiye’de bulunmaktadır [2]. Sigara içiminin en yaygın olduğu on ülke arasında olan Türkiye’de sigara içenlerin sayısı 16 milyon olarak bildirilmektedir [3].

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) verilerine göre dünyada tütün kullanımı nedeniyle her yıl 7 milyondan fazla insan hayatını kaybetmektedir. Ölümün %12’si tütün ve tütün ürünleri kullanımı nedeniyle olmaktadır [3]. Tütün kullanımı, tüm dünyada başlıca sekiz ölüm nedeninin altısını oluşturan iskemik kalp hastalıkları, serebrovasküler olaylar, alt solunum yolu enfeksiyonları, Kronik Obstrüktif Akciğer

Hastalığı (KOAH), tüberküloz, trakea-bronş-akciğer kanserleri için primer risk faktörü olarak bilinmektedir. Tütün ve ürünleri ülkemizde görülen tüm ölümlerin %23’ünde rol almakta ve yılda 100 bin kişinin hayatını kaybetmesine neden olmaktadır [3].

Tütün kullanımı kaynaklı prematür ölümlerin, hastalıkların, verimlilik kaybının ve sağlık bakım harcamalarının küresel maliyeti 1,4 trilyon dolar olarak tespit edilmiştir [3]. Tütün kullanımının ekonomik maliyetine bakıldığında ABD’de toplam sağlık bakım harcamalarının %6’sı (yaklaşık 80 milyar dolar) sigara kaynaklı hastalıklara yönelik harcamalardan oluşmaktadır. Öte yandan sigara, neden olduğu orman ve hane yangınları, çalışma süresi kaybı gibi dolaylı yollardan da ekonomik kayıplara neden olmaktadır [4].

Tütün Kontrol Programlarının Gelişimi:

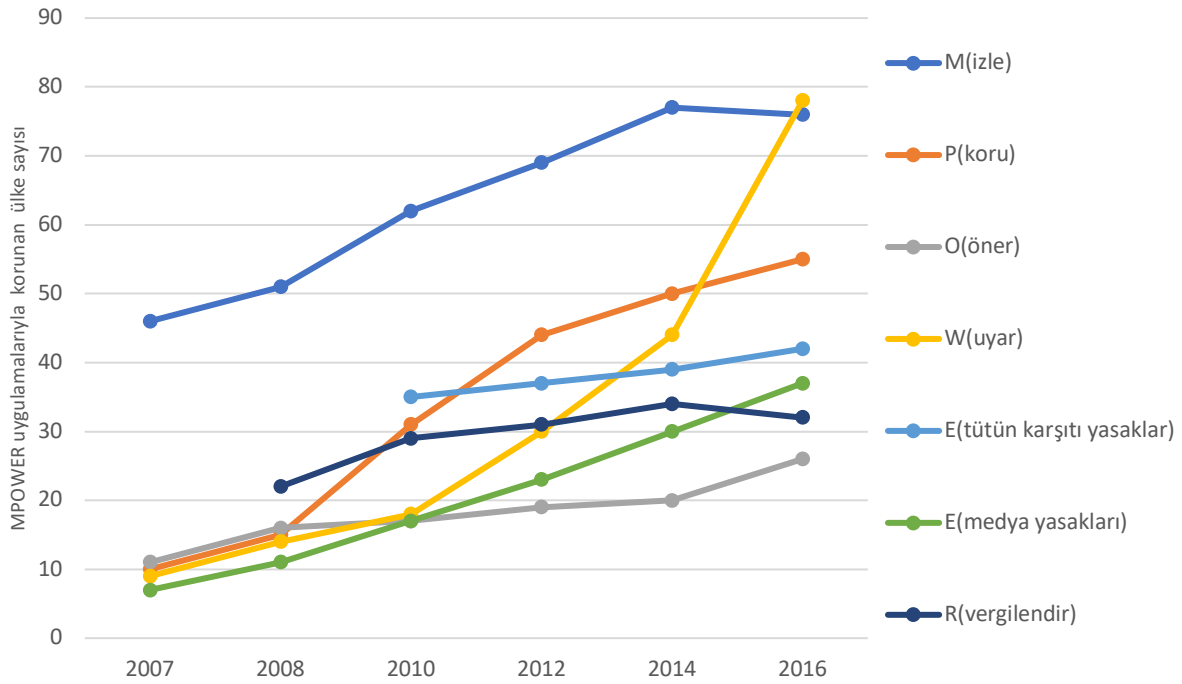
Dünyada tütün mücadelesi ile ilgili olarak DSÖ Genel Kurulu, 2003 yılında Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi’ni (TKÇS) ortaya koyarak tütün kontrolü konusundaki ilkeleri belirlemiştir. DSÖ TKÇS, tütün kontrol önlemlerini uygulamak için oluşturulan 180 tarafı (179 ülke ilaveten 2017 Mart’ından itibaren Avrupa Birliği) olan bir antlaşmadır [5].

TKÇS, DSÖ bünyesinde tüm bireylerin sigarasız en yüksek sağlık standartlarında yaşama hakkını onaylayan ve sigara arzı yanı sıra talebin azaltılmasına yönelik içeriği olan kanıta dayalı tek anlaşmadır [6]. TKÇS’den 5 yıl sonra DSÖ 2008 yılında MPOWER (Monitor, Protect, Offer, Warn, Enforce, Raise) adını verdiği bir paketi yürürlüğe koymuştur.

Tablo 1: MPOWER kriterleri ayrıntılı uygulama alanları [7].

Monitor(M)/İzle	<i>Tütün kullanımının izlenmesi Koruyucu önlem çalışmalarının izlenmesi Sigara bırakma konusunda yardım sağlanmasına yönelik çalışmaların izlenmesi Tütün ve ürünlerinin zararları konusunda uyarı çalışmalarının izlenmesi Sigara reklam, promosyon ve sponsorluklarının yasaklanması çalışmalarının izlenmesi Sigara fiyat ve vergilerinin arttırılması ile ilgili çalışmaların izlenmesi</i>
Protect(P)/Koru	<i>Çevresel sigara dumanı maruziyetinin önlenmesine yönelik çalışmalar Hastanelerde sigara kullanımının önlenmesi çalışmaları İş yerlerinde sigara kullanımının önlenmesi çalışmaları Okullarda sigara kullanımının önlenmesi çalışmaları</i>

Offer(O)/Öner	Sigara bırakma hatları Telefon temelli sigara bıraktırma çalışmaları Sigara bırakma eğitimi çalışmaları Nikotin yerine koyma tedavisi temelli sigara bıraktırma çalışmaları
Warn(W)/Uyar	Sigara karşıtı zorunlu yayın çalışmaları Medya kampanyaları Sigara paketlerindeki uyarıcı yazı ve resim düzenlenmesi çalışmaları
Enforce(E)/Yasakla	Sigara reklam, promosyon ve sponsorluklarının yasaklanması çalışmaları Sigara satışına yaş sınırı getirilmesi çalışmaları
Raise(R)/Vergilendir	Sigara fiyat ve vergilerinin arttırılması ile ilgili çalışmalar

Grafik 2. 2007'den 2016'ya MPOWER uygulamalarıyla korunan nüfus* (Grafik DSÖ'nün Küresel Tütün Epidemisi, 2017 raporundan alınan verilerle oluşturulmuştur [1].)

*Tütün ve ürünleri üzerindeki vergilerin arttırılması uygulamaları ile ilgili 2007 verilerine ulaşamamıştır. İşaretili kısımdaki veri 2008 yılına aittir.

Tütün Kullanımı ve Koruyucu Politikaların İzlenmesi (M)

Dünya nüfusunun %40'ı, yaklaşık olarak 76 ülkeden 2,9 milyar insan tütün kullanımı açısından güçlü bir gözlem altındadır. Tütün kullanımının 2007 yılında 46 ülkede izlemi yapılırken, bu izlem 2016 yılında 76 ülkede yapılmıştır. Dünya nüfusunda tütün kullanımının izlenme oranları 2008'den 2016'ya %20'den %39'a

yükselmiştir. İzlem oranları düşük ve orta gelirli ülkelerde farklılık göstermektedir. Yüksek gelirli ülkelerin %70'inden fazlası tütün kullanımı konusunda yeterli izlem oranına sahipken, orta gelirli ülkelerin 33 tanesi ve düşük gelirli ülkelerin sadece birinde aynı izlem oranı görülmüştür. Buna karşılık yüksek gelirli ülkelerin de %5'inde

etkili bir tütün kullanım izlemi sağlanamamıştır. Son 5 yılda ulusal verilere göre, tütün kullanımı izlemi yüksek gelirli 49 ülkede nüfusun %86'sını, orta gelirli 71 ülkede nüfusun %66'sını, düşük gelirli 13 ülkede nüfusun %42'sini kapsamakta olup toplamda 133 ülkede uygulanmaktadır.

Tütün kullanımında azalma sağlayabilmek için daha fazla izlem yapması gerekmektedir. Gerçekte, tütün salgını ile ilgili yapılan mücadelenin etkili olabilmesi için tütünün tüm tiplerinin kullanımının incelenmesi gerekmektedir [1].

Bireylerin Tütün Dumanından Korunması (P)

Dumansız hava sahası kanunu halka açık yerler, restoranlar, barlar ve özel iş yerlerinde sigara içmeyi yasaklayan kanunlardır. Bu kanunlar sigara içme fırsatlarını azaltarak, sigara içmeyi daha az cazip hale getirmiştir [8]. Tütün dumanından insanları tamamen koruyan tek uygulama dumansız hava sahası kanunudur. Dumansız hava sahası kanunun ekonomiye zarar vermediği ve sağlığı geliştirdiği gösterilmiştir. Dumansız hava sahası kanununun uygulandığı ülke sayısı 2007 yılında 10 iken, 2016 yılında 55'e yükselmiştir. Bu kanun 2016 yılı itibarıyla dünya nüfusunun %20'sini kapsamıştır.

Dumansız hava sahası kanununu uygulamak basit ve uygun maliyetlidir. Bu yasaların benimsenmesi düşük ve orta gelirli ülkelerde etkileyici oranlara sahiptir. Yine de bu kanunun uygulanma zorlukları olabilir. DSÖ MPOWER 2017 raporundaki verilerine göre, dumansız hava sahası kanunu uygulamalarında 55 ülkenin sadece 22'sinde yüksek uyumluluk oranları mevcuttur. Veriler ayrıca sigara yasaklarının kafelerde, barlarda uygulanmasının zor olduğunu göstermektedir. Üniversitelerde de aynı şekilde uygulama zorlukları yaşandığı bildirilmiştir.

Sigara Bırakma Konusunda Bireylere Yardım Sağlanması (O)

Sigara bırakma konusunda bireylere yardım sağlanması kapsamında sigara bırakma hatları, sigara bırakma eğitimi çalışmaları, nikotin yerine koyma tedavisi temelli sigara bıraktırma çalışmaları yer almaktadır. DSÖ verilerine göre 2007 yılında 11 ülkeden yaklaşık 500 milyon insan sigara bırakma önerilerinden yararlanmaktayken, 2016 yılında 26 ülkeden yaklaşık 2,4 milyar insan sigara bırakma önerilerinden yararlanmıştır. Bırakma programları 2014 yılında dünya nüfusunun %15'ini kapsarken, bu oran 2016 yılında %33'e yükselmiştir.

Çoğu tütün kullanıcısı özellikle sigaranın zararlarının farkındaysa sigarayı bırakmak istemektedir. Ayrıca tütün kullanıcılarının çoğu da başladığı için pişmanlık duymaktadır. Bırakma işlemini

nikotinin bağımlılık yapıcı etkisi zorlaştırmaktadır. Sigara bırakma oranları zamanla artış göstermektedir. Sigarayı bıraktıktan sonra dakikalar ve saatler içerisinde önemli sağlık değişiklikleri ortaya çıkmaktadır. Sigarayı bıraktıktan sonra 5-15 yıl içinde de sigara kullanımının zararları azalma göstermektedir.

Yeni teknolojik gelişmeler sayesinde tütün kullanımını bırakma servisleri yaygınlaşmaktadır. Erişimi genişletmenin yollarından biri bireylerin tütün kullanımını bırakmasını sağlamak için mobil teknolojiyi kullanmaktır. Mobil teknoloji kapsamında kısa mesajlar, ücretsiz sigarayı bırakma hatları ve kısa tavsiye toplantıları ile birleştirildiğinde maliyet etkin ve etkili bir yoldur. Bir mobil uygulama örneği olan mTobaccoCessation,

stres anlarında motivasyon sağlayarak sigara bırakma sürecinin davranışsal yönünü güçlendiren bir uygulamadır. Hindistan'da uygulanan bu tür girişimler cep telefonlarının kullanılmasıyla etkili hale gelmiştir. Mc cessation programı, 2016 yılında tanıtıldıktan sonra iki milyondan fazla tütün kullanıcısı kaydı yapılmıştır. Veriler gerçek zamanlı bir gösterge panosuyla düzenli olarak izlenmekte ve sigara kullanıcılarıyla etkili bir iletişim sağlamaktadır. Programın başarısına dayanarak Hindistan hükümeti kullanıcı erişimini arttırmak için beş farklı dilde

interaktif sesli yanıt teknolojisini kullanıma sunmuştur.

Sigarayı bırakmak için nikotinli e-sigara ve nikotinsiz e-sigaranın insanlara yardımcı olduğu iddia edilmektedir. Bilimsel deliller bu araçların yararlarının kesinliğini ve yeterliliğini tam olarak gösterememiştir. Bu bağlamda nikotinli e-sigara ve nikotinsiz e-sigara düzenlemeleri yapan ülkelerin sayıları artış göstermektedir. Avrupa bölgesindeki ülkeler, %57'si nikotinli e-sigara ve nikotinsiz e-sigara ile ilgili yasalara sahip olmasıyla, bu konuda liderlik yapmaktadır [1].

Bireylerin Tütünün Zararları Konusunda Uyarılması (W)

MPOWER'ın bileşenleri arasında bireylerin en çok karşılaştığı, sigara paketleri üzerindeki resimli sağlık uyarılarıdır. Uyarı etiketleri 2007 yılında 9 ülkeden 400 milyon insanı yaklaşık dünya nüfusunun %20'sini kapsarken, 2016 yılında 78 ülkeden 3,5 milyar insanı yaklaşık olarak dünya nüfusunun %47'sini kapsamıştır. Sigara paketleri üzerindeki uyarı etiketleri tütün kullanımı konusunda etkili olan grafik görüntüleri içerdiğinden tütün endüstrisi düzenli olarak bu tür uyarı etiketlerine karşı dava açarak ülkeleri tehdit etmektedir. Tütün endüstrisi bu uygulamaları engellemek ve geciktirmek

için çeşitli yanlış iddialarda bulunmaktadır.

Tütün karşıtı kitle iletişim araçları kampanyaları, halkı tütün kullanımı zararları hakkında bilinçlendirmeyi, tütün kullanımını bırakmak için telefon hatlarını kullanmaya çağırmayı sağlar. Kampanyalar sürekli olmalıdır. Son iki yılda sürdürülen kampanyalar dahilinde dünya nüfusunun %44'ü yaklaşık olarak 3,2 milyar insan en az bir kampanyaya dahil olmuştur. Kitlesel medya kampanyalarının sürdürülmesi pahalı olabilir fakat sosyal norm ve davranış değişiklikleri açısından önem arz etmektedir [1].

Tütün ve Ürünlerinin Reklam, Tanıtım ve Sponsorluğunun (Tobacco, Advertising, Promotion and Sponsorship-TAPS) Yasaklanması Konusundaki Yasaların Güçlendirilmesi (E)

Tütün reklam, tanıtım ve sponsorluğunun yasaklanması ile korunan nüfus 2007 yılında 200 milyon iken, 2016 yılında ise 1,1 milyara yükselmiştir. Tütün reklam, tanıtım ve sponsorluğunun yasaklamaları; 2010 yılında 35 ülke

tarafından uygulanmaktayken, 2016 yılında 42 ülke tarafından uygulanmıştır. Yasaklamalar 2014 yılında dünya nüfusunun %11'ini kapsamaktayken, 2016 yılında %15'ini kapsamıştır. Raporda derlenen bilgilere göre tütün reklam, tanıtım

ve sponsorluk yasaklarını kabul etmiş olan ülkelerden 22'si yaklaşık olarak %59'u yüksek uyum göstermektedir [1].

Tütünle mücadele kampanyaları başlangıçta tüketicilerin sigaranın sağlık riskleri konusunda eğitilmesi üzerine odaklanmaktayken, yeni kampanyalar, tütün kontrol politikaları için kamu desteği yaratarak tütün kullanımını durdurmayı ve toplumsal normları değiştirmeyi hedeflemektedir. Bu hedefleri gerçekleştirmek amacıyla televizyon,

radio, reklam panoları ve baskı malzemeleri kullanılmaktadır [8].

Tütün reklam, tanıtım ve sponsorluğunun yasaklanması tütün endüstrinin teşvik etme kabiliyetini önemli ölçüde engelleyebilir. Mümkün olduğunca etkili olabilmesi için yasaklar kapsamlı ve iyi uygulanmış olmalıdır. Oysa sigara ile ilgili reklam yasaklarının satış yapılan alanlarda ve filmlerde uygulanması oldukça güçtür. Bundan dolayı birçok ülke yasaklamalar ile ilgili düzenlemeleri yakından takip etmektedir [1].

Tütün ve Ürünleri Üzerindeki Vergilerin Artırılması (R)

Vergileri artırmak tütün kullanımını azaltmanın en etkili yoludur [1]. Tütün ve ürünlerinin fiyatını artırmak sigarayı bırakmaya teşvik edebilir, içilen sigara miktarını azaltabilir ya da sigaraya başlamaya engel olabilir [9]. Katma değer vergisi, gümrük vergisi, tüketim vergisi gibi birçok vergi tütüne eklenmektedir. Tütün ve ürünlerine uygulanan vergilerin artırılması basit ve etkili bir yöntemdir. Bu yöntem 2008 yılında 22 ülkeden yaklaşık 500 milyon insanı kapsamaktayken, 2016

yılında 32 ülkeden yaklaşık 800 milyon insanı kapsamıştır.

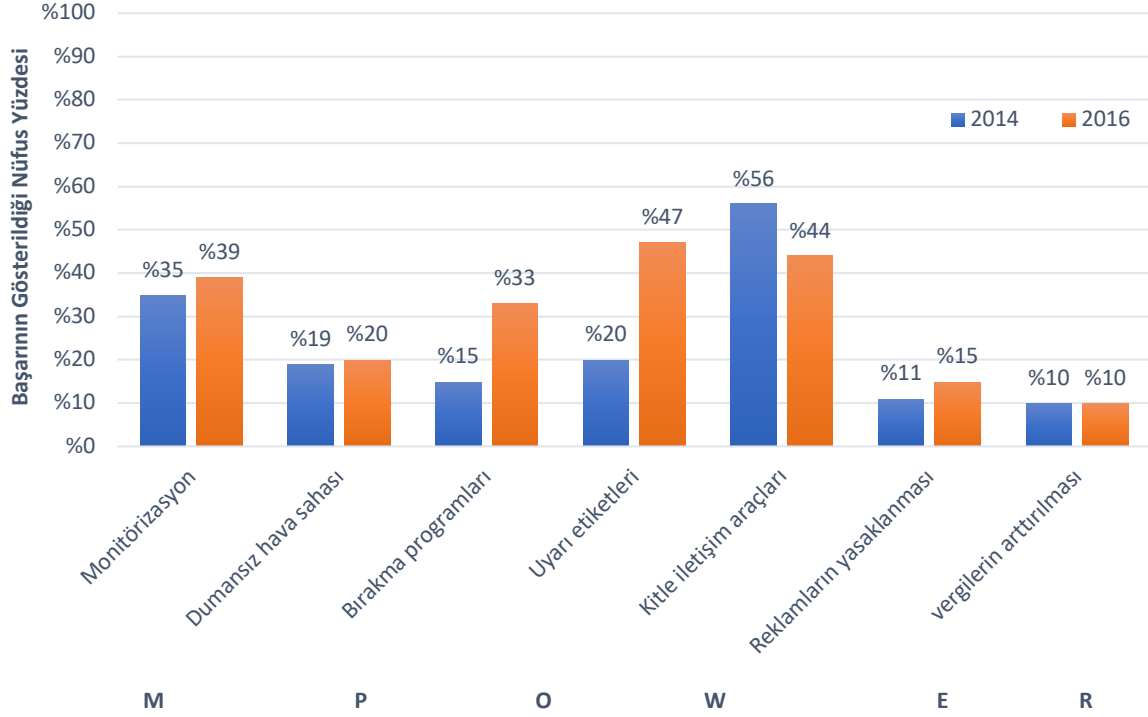
Tütün ve ürünlerine uygulanan vergilerin artırılması, tütün kullanımını azaltmanın en etkili yolu olmasına rağmen üye devletler tarafından en az kabul edilen önlemdir. Bu durumun nedenleri arasında; ülkelerin tütün tüketim vergisi yapılarının karmaşık olması, tütün şirketlerinin vergileri azaltma yollarını kullanmaları ve her bir tütün ürününün farklı özelliklerinin bulunması sayılabilir [1].

Tütün Kontrol Politikalarının Birbirleri ile İlişkileri

Tütün kontrolü ile ilgili olarak tüm dünyada MPOWER politikaları tek olarak ele alınmaktadır ancak en başarılı tütün kontrol stratejisi kapsamlı bir şekilde birden fazla politikanın uygulanmasıdır. Çok yönlü uygulama, bireysel tutumları ve toplumu şekillendirmek için sinerjik olarak hareket etmeye yönelik kurgulanmaktadır. Tütün kontrol politikaları sigara içenler için sigara bağımlılığını yenmeyi başarabilmek adına yeterli sayıda ve önemde olmak zorundadır.

Toplumların ekonomik, kültürel ve sosyodemografik özelliklerinin değişkenlik

göstermesi nedeniyle farklı uygulamalar geliştirilmektedir [10]. Dumansız hava sahası kanunları esas olarak günlük sigara tüketimi fazla olan yetişkinleri etkilerken, erişim kısıtlamaları uygulamaları genç sigara içicileri etkilemektedir. Politikaların beraber uygulanmasıyla sinerji oluştuğunu gösteren kanıtlar olmasına rağmen sigara içen kişilerin bırakma oranlarındaki artışın bazı dönemlerde azalma göstermesi yeni politikaların uygulanmasıyla ya da eski politikaların daha sıkı uygulanmasıyla aşılabılır [8].

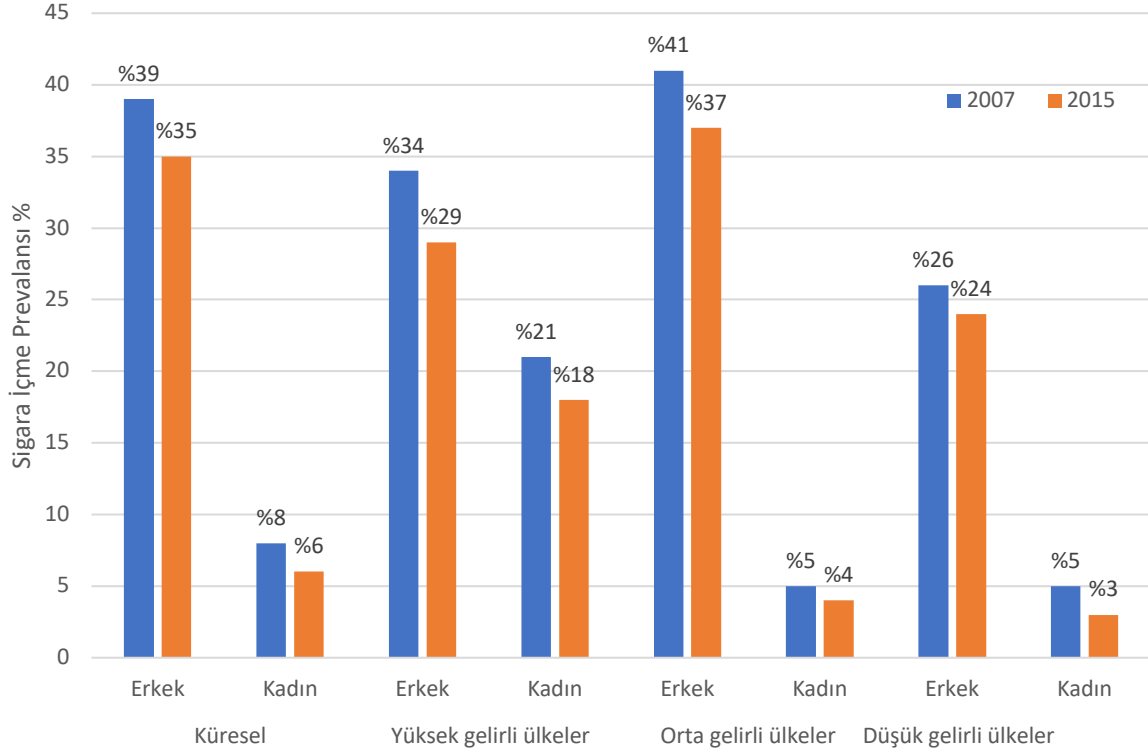
Grafik 3. Tütün kontrol politikalarının en yüksek seviyede başarı gösterdiği nüfus yüzdesi, 2014-2016 (Grafik DSÖ'nün Küresel Tütün Epidemisi, 2017 raporundan alınan verilerle oluşturulmuştur [1])

MPOWER paketinin toplam etkisini değerlendirmek amacıyla altı alt başlık için MPOWER bileşik puanı hesaplanmaya başlanmıştır. Ülkeler bu paketi benimsemeye ve yürürlüğe koymaya başladıktan sonra beraber kullanımlarının daha etkin olduğu anlaşılmıştır. Tek bir alt başlık için puan elde etmektense bileşik puan hesaplamak hangi uygulamaların varyasyonlarının daha başarılı olacağını ortaya koymaktadır. Böylece politika değişikliğinde daha doğru adımlar atılabilmesi sağlanmaktadır.

MPOWER bileşik puanı M alt başlığı için 1-4 puan, POWER alt başlıkları için 1-5 arası puan aralığında değerlendirilerek hesaplanmaktadır. Buna göre en düşük puan 6, en yüksek puan 29

olarak belirlenmiştir. Bileşik puanda bir birimlik artışın sigara içiciliğini 0.2 oranında azalttığı gösterilmiştir. Aynı zamanda bir birimlik bileşik puan artışının, yılda kişi başına düşen sigara tüketimi olan 23 adet (yaklaşık bir paket) sigaranın azalmış olması ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir ($p < 0.1$).

Eğer ülkeler MPOWER paket uygulamalarını en üst düzeyde uygulayabilirse kişi başına düşen sigara tüketiminde %13.8'lik bir düşüş elde etmelerinin mümkün olabileceği tespit edilmiştir [11]. Ancak, bazı çalışmalara göre daha yüksek MPOWER bileşik puanına sahip ülkelerin sigara tüketiminin daha düşük olduğu da tespit edilmiştir.

Grafik 4. 2007-2015 Yıllarında Ülkelerin Cinsiyete ve Gelir Düzeylerine Göre Sigara İçme Prevalansı (Grafik DSÖ'nün Küresel Tütün Epidemisi,2017 raporundan alınan verilerle oluşturulmuştur [1].)

Sonuç olarak, tütün kontrol programlarının başarısı küresel ve ülkeler düzeyinde sigara içme prevalanslarına yansımıştır. Küresel sigara içme prevalansı 2007'de %39 iken, 2015'te %21 olarak tespit edilmiştir. Erkeklerin sigara içme oranları 2007'de %39 iken, 2015'te %29'a düşmüştür. Kadınların sigara içme oranları ise 2007'de %8 iken, 2015'te %6'ya düşmüştür. Eğer ülkeler tütün kontrol uygulamalarına etkin bir şekilde devam ederse 2030 yılında orta gelirli ülkeler daha yavaş olmak kaydıyla yüksek gelirli ülkelerle birlikte orta gelirli ülkelerin sigara içme prevalansında düşüş beklenmektedir [1].

Tütün kontrol politikalarındaki ilerlemenin daha belirgin olabilmesi için, bireyleri tütün dumanı maruziyetinden

korumaya yönelik yasakların basit ve uygun maliyetli olması gereklidir. Teknolojinin gelişmesiyle beraber kısa mesaj, ücretsiz sigara bırakma hatları, kısa tavsiye toplantıları ve telefon uygulamaları etkin bir şekilde kullanılmalı, bireylerin sigaranın zararları konusunda uyarılmasına yönelik direkt tütün kullanıcılarına ulaşmayı sağlayan kitlesel iletişim araçları kampanyalarının devamlılığı sağlanmalıdır. Tütün ve ürünlerinin reklam, tanıtım ve sponsorluk yasakları iyi tanımlanıp uygulanmalı ve tütün üzerine uygulanan vergilerin düzenlemeleri yapılmalıdır. Sigara içme prevalansındaki düşüşün daha belirgin olabilmesi için uygulamalar güçlendirilmeli, geliştirilmeli, tüm dünyaca benimsenmeli ve karşılaşılan zorluklara yönelik çözüm yolları üretilmelidir.

Kaynaklar

1. World Health Organization. (2017). *WHO report on the global tobacco epidemic 2017: Monitoring tobacco use and prevention policies*.
2. Tobacco Atlas Chapter 8.Cigarette Use Globally. <http://www.tobaccoatlas.org/topic/cigarette-use-globally/>. Erişim tarihi: 12.09.2017
3. T.C. Sağlık Bakanlığı. Türkiye’de Tütün Kontrolü Çalışmaları 2012. <http://www.saglik.gov.tr/TR/belge/1-15787/turkiyede-tutun-kontrolu-calismalari.html>. Erişim tarihi: 13.09.2017
4. Mackay, J., & Eriksen, M. P. (2002). *The tobacco atlas*. World Health Organization.
5. World Health Organization, & Research for International Tobacco Control. (2008). *WHO report on the global tobacco epidemic, 2008: the MPOWER package*. World Health Organization.
6. Ergüder, T., *Dünyada Tütün Kontrolü ve Dünya Sağlık Örgütü Önerileri. Tütün ve Tütün Kontrolü*, 2010: p. 81-93.
7. Ünal, E. (2017). *Topluma yönelik sigara karşıtı müdahalelerin etkililiği: bir meta analiz çalışması*(yayımlanmamış tez.) Eskişehir 2017.
8. Levy, D.T., F. Chaloupka, and J. Gitchell, *The effects of tobacco control policies on smoking rates: a tobacco control scorecard*. *Journal of Public Health Management and Practice*, 2004. **10**(4): p. 338-353.
9. Lantz, P. M., Jacobson, P. D., Warner, K. E., Wasserman, J., Pollack, H. A., Berson, J., & Ahlstrom, A. (2000). Investing in youth tobacco control: a review of smoking prevention and control strategies. *Tobacco control*, 9(1), 47-63.
10. Thomas, S., Fayter, D., Misso, K., Ogilvie, D., Petticrew, M., Sowden, A., ... & Worthy, G. (2008). Population tobacco control interventions and their effects on social inequalities in smoking: systematic review. *Tobacco control*, 17(4), 230-237.
11. Ngo, A., Cheng, K. W., Chaloupka, F. J., & Shang, C. (2017). The effect of MPOWER scores on cigarette smoking prevalence and consumption. *Preventive medicine*, 105, S10-S14.